

УДК 364-43(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.4>

Олена БУТИЛІНА

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри соціології управління та соціальної роботи, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0002-3943-4098

Дар'я НЕСТЕРЕНКО

студентка 4 курсу соціологічного факультету, спеціальність «Соціальна робота», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0009-0009-4438-6965

Бібліографічний опис статті: Бутиліна, О., Нестеренко, Д. (2024). Актуальні напрями підготовки соціальних працівників до роботи з ветеранами війни, які мають ПТСР внаслідок участі у бойових діях. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 26–32, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.4>

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ВЕТЕРАНАМИ ВІЙНИ, ЯКІ МАЮТЬ ПТСР ВНАСЛІДОК УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ

У статті розглядаються важливі напрями підготовки соціальних працівників до ефективної взаємодії з ветеранами війни, що мають ПТСР. Крізь призму визначених напрямів роботи з цією категорією клієнтів, проведений аналіз освітнього й організаційного ресурсів підготовки фахівців.

Мета роботи. Окреслення актуальних напрямів роботи і професійних ролей соціальних працівників та оцінка наявних освітніх й організаційних ресурсів, які забезпечують формування відповідних компетентностей фахівців, необхідних для ефективної взаємодії з ветеранами, що мають ПТСР внаслідок участі у бойових діях.

Методологія. Досягнення поставленої мети забезпечено використанням методів теоретичного аналізу, а також методу аналізу документів, а саме, професійно-освітніх програм підготовки бакалаврів за спеціальністю 231 «Соціальна робота».

Наукова новизна. Обґрунтовано і доповнено напрями соціальної роботи із ветеранами війни, з огляду на специфіку стану і потреб військових, що мають ПТСР, визначено й схарактеризовано професійні ролі фахівців у взаємодії з клієнтами – представниками визначеної групи. Висунуто пропозиції щодо удосконалення системи підготовки соціальних працівників на рівні освітніх установ та організацій соціальної сфери.

Висновки. Ветерани війни з ПТСР є складною категорією клієнтів. Соціальна робота з цією групою має бути комплексною і містити соціально-психологічну, медико-соціальну, соціально-педагогічну та інформаційну складову. Актуалізувались наступні професійні ролі соціальних працівників: терапевт, фасилітатор, консультант, наставник, координатор (менеджер), вчитель. Загальна підготовка поки що не може в повному обсязі забезпечити формування та розвиток у фахівців актуалізованих навичок, необхідних для роботи з ветеранами із ПТСР. Проте у своїй роботі фахівці відчують таку потребу. Має відбутись модернізація системи професійної підготовки майбутніх фахівців та підготовки/підвищення кваліфікації вже працюючих соціальних працівників.

Ключові слова: ветеран війни, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), травма, соціальний працівник, підготовка соціальних працівників.

Olena BUTYLINA

Candidate of Sociological Science (PhD in Sociology), Associate Professor at the Higher Education Institution of Sociology of Management and Social Work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0002-3943-4098

Daria NESTERENKO

4th-year Student at the Faculty of Sociology, majoring in "Social Work", V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0009-0009-4438-6965

To cite this article: Butylina, O., Nesterenko, D. (2024). Aktualni napriamy pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z veteranamy viiny, yaki maiut PTSR vnaslidok uchasti u boiovykh diiakh [Current directions of training social workers to work with war veterans who have PTSD as a consequence of participation in combat actions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 26–32, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.4>

CURRENT DIRECTIONS OF TRAINING SOCIAL WORKERS TO WORK WITH WAR VETERANS WHO HAVE PTSD AS A CONSEQUENCE OF PARTICIPATION IN COMBAT ACTIONS

The article considers important areas of training of social workers for effective interaction with war veterans with PTSD. Through the prism of defined areas of work with this category of clients, an analysis of educational and organizational resources for the training of specialists was carried out.

The goal of the work. *Outline of current areas of work and professional roles of social workers and evaluation of available educational and organizational resources, which ensure the formation of appropriate competences of specialists necessary for effective interaction with veterans who have PTSD as a result of participation in combat operations.*

Methodology. *Achieving the set goal is ensured by the use of methods of theoretical analysis, as well as the method of document analysis, namely, professional educational programs for bachelors in the specialty 231 "Social work".*

Scientific novelty. *The directions of social work with war veterans were substantiated and supplemented, taking into account the specifics of the condition and needs of military personnel with PTSD, the professional roles of specialists in interaction with clients, who are representatives of the specified group, were defined and characterized. Proposals have been put forward to improve the system of training social workers at the level of educational institutions and organizations of the social sphere.*

Conclusions. *War veterans with PTSD are a difficult client group. Social work with this group should be comprehensive and include social-psychological, medical-social, social-pedagogical and informational components. The following professional roles of social workers were updated: therapist, facilitator, consultant, mentor, coordinator (manager), teacher. So far, general training cannot fully ensure the formation and development of up-to-date skills in specialists, necessary for working with veterans with PTSD. However, specialists feel such a need in their work. Modernization of the system of professional training of future specialists and training/upgrading of the qualifications of already working social workers should take place.*

Key words: *war veteran, post-traumatic stress disorder (PTSD), trauma, social worker, training of social workers.*

Актуальність проблеми. Підготовка соціальних працівників до роботи з ветеранами війни, які мають ПТСР внаслідок участі у бойових діях є одним із найважливіших завдань системи менеджменту соціальної роботи. «За даними Міністерства у справах ветеранів станом на 1 серпня 2023 року кількість ветеранів війни у Єдиному державному реєстрі ветеранів війни становить 908 832 осіб» (6). Щодня ця цифра збільшується. Важко прогнозувати яка кількість ветеранів буде у найближчому майбутньому, адже наразі в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну кількість учасників бойових дій становить близько 500000 тисяч осіб. За спостереженнями фахівців посттравматичний стресовий розлад розвивається щонайменше у 20% військовослужбовців, які мають бойовий досвід. Окрім збільшення чисельності, визначена група має свої специфічні потреби в отриманні допомоги. З поверненням до цивільного життя військові потребують глибокого розуміння їх

стану та забезпечення підтримки з боку суспільства, соціальних працівників та інших фахівців. Соціальна робота з визначеною категорією клієнтів має враховувати усі фізичні та психологічні особливості їх стану, містити різні аспекти: соціальний, психологічний, медичний, правовий тощо. Система надання послуг має охоплювати усі сфери їх життя, а не обмежуватись лише наданням матеріальних виплат, аби повноцінно адаптувати ветеранів з ПТСР до цивільного життя. Наразі державна система соціального захисту ветеранів війни, які мають ПТСР внаслідок участі у бойових діях потребує удосконалення, а підготовка соціальних працівників до роботи з визначеною групою клієнтів недостатньо враховує усіх їх особливостей. Саме тому звернення до вивчення цієї проблеми є важливим кроком у напрямку формування актуальної моделі соціального захисту та визначення компетентностей соціальних працівників, необхідних для ефективної взаємодії з ветеранами, які мають

посттравматичний стресовий розлад внаслідок участі у бойових діях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань, пов'язаних із особливостями психологічного стану ветеранів, зокрема ПТСР, присвячені роботи таких науковців, як: О. Бессараба, З. Кісарчук та Я. Омельченко, Н. Твердохліб, В. Тещук та О. Руських. На вивченні особливостей соціальної роботи з військовослужбовцями зосереджують свою увагу: В. Коширець та К. Шкарлатюк, Т. Семигіна та О. Столярик, І. Трубавіна, Л. Цибулько та А. Мартинюк та ін. Найбільш цікавими в контексті нашого дослідження є роботи, в яких розкриваються особливості професійної підготовки соціальних працівників до роботи з різними категоріями клієнтів, зокрема, військовими, які мають інвалідність та ПТСР внаслідок участі у бойових діях. Так, у роботах А. Андрющенко та С. Горбунової-Рубан, О. Пожидаєвої розглядаються загальні проблеми підготовки фахівців соціальної роботи в Україні, у статті О. Шевчук та Ю. Клименко обґрунтовується думка про те що «соціальна робота відноситься до тих рідкісних видів професійної діяльності, де часто не професійні знання і навички, а особистісні якості фахівця багато в чому визначають її успішність і ефективність» (Шевчук, 2023, с. 54) тому дуже важливо розвивати відповідні soft skills. А. Молдованов доводить важливість фасилітаційної компетентності соціального працівника (Молдованов, 2024). Деякі проблеми та завдання професійної підготовки соціальних працівників, як напрямок менеджменту було проаналізовано у наших попередніх публікаціях (Бутиліна, 2021, 2023). Утім, залишається ще дуже багато питань, пов'язаних із підготовкою фахівців до взаємодії із такою складною групою клієнтів, як військові.

Мета дослідження. У межах нашого дослідження окреслимо актуальні напрями роботи і професійні ролі соціальних працівників та проведемо оцінку наявних освітніх та організаційних ресурсів, які забезпечують формування відповідних компетентностей фахівців, необхідних для ефективної взаємодії з ветеранами, що мають ПТСР внаслідок участі у бойових діях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати дослідження, які представлені

у статті Столярик О. та Семигіної Т. чітко визначили проблеми, які на сьогодні існують у системі соціального захисту і допомоги ветеранам війни. Вони дійшли висновку, що «станом на осінь 2023 року система соціальної підтримки ветеранів у цілому не відповідає їхнім потребам... Серед основних проблем наявної системи підтримки можна виділити такі:

- недостатня доступність послуг: спостерігаються труднощі з доступом до послуг соціальної підтримки, зокрема через їхню віддаленість, відсутність інклюзивної інфраструктури тощо;

- недостатня інформованість про послуги: ветерани не завжди знають про наявні послуги соціальної підтримки та не мають доступу до інформації про них;

- невідповідність послуг потребам ветеранів: система соціальної підтримки нерідко не враховує індивідуальні потреби ветеранів, зокрема їхній стан здоров'я, соціальний статус, або потреби в здобутті нових навичок і вмінь» (Столярик, Семигіна, 2023, с. 515–516).

Ці та інші проблеми у роботі з ветеранами війни, особливо із тими, що мають ПТСР, визначають особливості підготовки соціальних працівників та їх актуалізовані професійні ролі. Також додається очевидна специфіка цієї категорії клієнтів. Вони стикаються з проблемами, що: по-перше, пов'язані з досвідом участі у бойових діях, по-друге, пов'язані з посттравматичним стресовим розладом, що розвивається внаслідок участі у бойових діях. Повернення до цивільного життя після служби пов'язане з численними труднощами: проблеми реадптації, стигматизація з боку суспільства, невідповідність здобутих на лінії фронту патернів до цивільного життя, фізіологічні проблеми зі здоров'ям тощо. Все це загострюється станом посттравматичного стресового розладу.

Завдяки аналізу результатів досліджень українських науковців нескладно окреслити основні проблеми та потреби ветеранів, відповідно до яких ми виокремлюємо наступні напрями соціальної роботи з цією категорією клієнтів. 1. Соціально-психологічний: передбачає надання кваліфікованої допомоги у зменшенні негативного впливу ПТСР (агресивність, конфліктність, соціальна дезадаптація, суїцидальні думки, асоціальність тощо) на взаємодію ветерана із оточенням. Це має бути комплексна

робота з поєднанням різноманітних психологічних та соціальних інтервенцій. 2. Медико-соціальний: робота фахівців соціальної роботи в цьому напрямі полягає в налагодженні та організації спільної роботи соціальних служб із закладами охорони здоров'я, розробці програм для полегшення доступу ветеранів до медичних послуг. Особливого значення цей напрям набуває для тих ветеранів війни з посттравматичним стресовим розладом, що отримали інвалідність та/або потребують протезування. 3. Соціально-педагогічний: перед соціальними працівниками постає завдання забезпечити доступ ветеранам війни до потрібних освітніх курсів та програм перекваліфікації, що будуть відповідати потребам та інтересам ветеранів. Також фахівці мають забезпечувати допомогу у пошуку вакансій, створенні резюме, підготовці до співбесід тощо. Або супроводжувати та підтримувати ветеранів під час повернення та адаптації на попередньому робочому місці. 4. Соціально-інформаційний: передбачає роботу із суспільством, оскільки ставлення оточуючого середовища безпосередньо впливає на адаптацію ветеранів війни, а також важливо налагоджувати канали інформування ветеранів про заклади та центри, які надають різні види послуг.

З огляду на визначені напрями можна схарактеризувати наступні ролі соціального працівника, що актуалізуються відповідно до специфіки роботи з ветеранами війни, які мають ПТСР внаслідок війни. Терапевт – допомога у відновленні психічного й емоційного стану та благополуччя військового, відновлення його соціальних функцій тощо. Фасилітатор – «фасилітація -взаємовплив людей, зумовлений соціальними контактами, що підвищує їхню активність, сприяє активізації психічних процесів, поліпшенню самопочуття» (Молдованов, 2024, с. 134). Соціальний працівник як фасилітатор має створювати таке середовище у комунікації з ветераном, що має ПТСР, де клієнт зможе розкритись, поділитись власними проблемами, проговорити свої потреби. Консультант – соціальний працівник як консультант має надавати допомогу ветеранам війни, які мають ПТСР, що включає інформування про різноманітні доступні послуги та ресурси; допомогу в аналізі проблеми, враховуючи індивідуальний контекст; допомогу у визначенні проблемних

зон, зокрема факторів, що впливають на загострення посттравматичного стресового розладу тощо; та в пошуку різноманітних шляхів вирішення складної ситуації клієнта. Наставник – закріплює розуміння того, що є сенс щось робити далі, відбудовувати своє життя, оскільки більшість ветеранів війни, які мають посттравматичний стресовий розлад втрачають цей сенс. Крім цього, соціальний працівник має допомагати ветеранам вибудувати власний спосіб життя в суспільстві, тобто, не «перекроювати» їх особистість, а налаштовувати та активізувати увесь внутрішній потенціал на те, щоб продовжувати повноцінне життя. Координатор (менеджер) – соціальний працівник має бути фахівцем, який зможе скерувати та організувати усі напрями соціальної роботи з ветераном, а також скоординувати клієнта до інших фахівців, установ тощо. Крім цього, задача соціального працівника як менеджера – побудувати індивідуальний план дій відповідно до потреб клієнта та координувати його на кожному етапі роботи. Вчитель: особливого значення ця роль набуває у професійній адаптації ветеранів війни, які мають посттравматичний стресовий розлад. Для тих осіб, що повертаються на попередні місця роботи соціальний працівник може бути вчителем або тренером з розвитку навичок спілкування та взаємодії у колективі, зі стратегій подолання стресу та викликів, що можуть траплятись під час кризових ситуацій на роботі, для того, щоб не загострювати стан обумовлений посттравматичним стресовим розладом.

Зміст та перелік ролей може змінюватись залежно від окремих випадків та конкретних запитів клієнта. Їх виконання потребує від фахівця володіння відповідними компетенціями. Ґрунтуючись на цьому постає необхідність спеціальної підготовки/перепідготовки фахівців до роботи з окресленою категорією клієнтів. Вона має здійснюватись 1) на рівні освіти – підготовка майбутніх фахівців; та 2) на рівні організації – навчання та підвищення кваліфікації працюючих фахівців.

Для аналізу освітнього ресурсу підготовки соціальних працівників варто зупинитись на дослідженні освітньо-професійних програм «Соціальна робота». Зміст навчальних дисциплін має бути наповнений та оптимізований відповідно до появи нових викликів у роботі фахівців. Для прикладу розглянемо три провідні

українські університети, які здійснюють підготовку соціальних працівників: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка та Український Католицький університет. Так, зокрема, Каразінський університет пропонує освітньо-професійну програму, особливістю якої є поглиблена підготовка з соціології та соціального управління. Серед вибіркової у цій освітньо-професійній програмі пропонують курси «Соціальна робота в сфері охорони здоров'я» та «Соціальний захист і соціальна робота з постраждалими внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Також є курси «Медіація», «Професійна комунікація в соціальній роботі», які націлені на формування важливих навичок взаємодії, врегулювання конфліктів, що можуть трапитись у роботі з ветеранами. Для підготовки соціальних працівників до роботи з ветеранами, які мають ПТСР доцільно ввести перелічені дисципліни у блок обов'язкових, оскільки вони відповідають визначеним вище напрямам соціальної роботи з відповідною категорією. Освітньо-професійна програма запропонована КНУ імені Т. Г. Шевченка є спрямованою на психологію соціальної роботи. В ній наявна значна представленість різних психологічних курсів, що значно підвищує рівень психологічної компетентності майбутніх фахівців, а це дуже важливо для роботи з ветеранами війни, які мають ПТСР внаслідок участі у бойових діях. Також у рамках цієї програми пропонуються вибіркові курси, що представлені у формі тренінгів («Тренінг асертивності», «Тренінг соціальної перцепції», «Тренінг особистісного зростання», «Тренінг поведінки в конфліктних ситуаціях» тощо). Така форма роботи може бути кращою для формування навичок майбутніх фахівців, оскільки тренінги дають змогу практикувати отримані навички у змодельованих ситуаціях або вправах, вони більш інтерактивні та адаптивні у порівнянні з традиційними формами навчання. Освітньо-професійна програма бакалавріату з соціальної роботи в Українському Католицькому Університеті пропонує практично зорієнтоване навчання. Визначено 5 видів практики (ознайомча, професійно-орієнтована, англійська, соціально-виховна, стажерська) у порівнянні з 2–3 у попередніх програмах. Варто відзначити наявність

у цій програмі таких вибіркової дисциплін як «Соціальна адаптація, інтеграція та реінтеграція», «Соціально-психологічна реабілітація та психосоціальна підтримка: резилієнс», «Комплексна реабілітація та соціальний супровід пацієнтів». Саме соціальна адаптація, реінтеграція та соціально-психологічна реабілітація є основою допомоги ветеранам війни, які мають ПТСР внаслідок участі бойових дій, тому наявність цих курсів має значно покращити якість підготовки майбутніх фахівців до роботи з визначеною категорією. Також у переліку є курси «Соціальна робота у сфері психічного здоров'я», «Робота з травмою», що також набувають особливого значення в контексті досліджуваної нами проблеми.

За результатами аналізу можна відзначити, що кожна з програм має власні переваги для підготовки фахівців до взаємодії з ветеранами із ПТСР у вигляді окремих дисциплін, але це все ж не відображає ґрунтовного підходу до вирішення цього актуалізованого суспільного запиту в цілому. Також, слід посилити практичну складову навчання і підготовки майбутніх соціальних працівників.

Аналіз організаційного ресурсу підготовки соціальних працівників до взаємодії із складними категоріями клієнтів дозволяє говорити про наявність проблем, пов'язаних із недостатністю психологічної компетентності, комунікативних навичок, навичок вирішення конфліктів, інколи, організаторських здібностей фахівців. Це спричинено появою нових категорій клієнтів, їх важкого емоційного стану після пережитого, а також деякими змінами в менеджменті організації. Окремою та гострою проблемою є питання відновлення стану фахівців після надання допомоги, оскільки навантаження на емоційний, психічний та фізичний стан збільшилось й попередні стратегії боротьби з цим вже не забезпечують потрібного ефекту. Зважаючи на це варто проводити навчання і підвищення кваліфікації фахівців і в напрямі формування навичок відновлення, самопомоги та опору стресу. Забезпечити доступ до супервізій, тренінгів та безперервної психологічної підтримки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Визначені напрями роботи із ветеранами та професійні ролі соціальних працівників скерували нашу увагу на аналіз двох груп ресурсів

у підготовці фахівців: освітній та організаційний. Узагальнюючи, можна сказати, що система фахової освіти доволі швидко відреагувала на появу нових категорій клієнтів. В освітніх програмах закладів вищої освіти з'явилися освітні компоненти, які спрямовані на формування у майбутніх фахівців затребуваних якостей і компетенцій, втім, чинна загальна підготовка поки що не може в повному обсязі забезпечити формування та розвиток у фахівців актуалізованих навичок, необхідних для роботи з ветеранами із ПТСР. Проте у своїй роботі фахівці відчувають таку потребу. Має відбутись модернізація системи професійної підготовки майбутніх фахівців та підготовки/підвищення кваліфікації вже працюючих соціальних працівників. Важливо

сформувати у соціальних працівників не лише навички і компетенції для надання допомоги означеній категорії клієнтів, а й уміння та стратегії особистого психологічного відновлення. У перспективі, важливо досліджувати зміну потреб і запитів як самих ветеранів, так і членів їх сімей для узгодження і коригування системи соціального захисту і підтримки.

Сьогодні вирішення проблеми підготовки соціальних працівників до роботи з ветеранами війни, які мають ПТСР внаслідок участі у бойових діях це не лише питання покращення системи менеджменту соціальної роботи, а й великий крок на шляху допомоги нашим захисникам у поверненні до повноцінного цивільного життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бутиліна О. В., Євдокимова І. А. Підготовка соціальних працівників до роботи з військовими та особами, які постраждали внаслідок війни. *Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали двадцять другої міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 17 листопада 2023 р.) / гол. ред. В. В. Корнєшук. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2023. С. 144–146.
2. Бутиліна, О., Євдокимова, І. Диференційований підхід до роботи з персоналом соціальних служб. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. № 4. 2021. С. 188–194. <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.4.25>
3. Кісарчук З. Г., Омельченко Я. М., Лазос Г. П. Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу: монографія / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. 178 с.
4. Коширець В. В., Шкарлатюк К. І. Особливості організації особистісного простору військовослужбовців з ознаками ПТСР. *Психологічні перспективи*. 2020. Вип. 36. С. 124–143. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2020-36-124-143>
5. Молдованов А. Сутність та структура фасилітаційної компетентності соціального працівника. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота», 2024. 1 (54), 133–136. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2024.54.133-136>*
6. Потрібна допомога та реабілітація: скільки ветеранів в Україні. URL: https://24tv.ua/skilki-veteraniv-ukrayini-minveteraniv-nazvalo-tsifru_n2378026
7. Столярик О., Семигіна Т. «Про вас забудуть, як про афганців...»: оцінки системи соціальної підтримки ветеранів російсько-української війни. *Social Work and Education*, 2023. Vol. 10, No. 4. pp. 503–520. DOI: 10.25128/2520-6230.23.4.6
8. Твердохліб Н. Г. Формування стресостійкості військовослужбовців під час профілактики й лікування посттравматичного стресового розладу (ПТСР). *Габітус*. 2023. Вип. 56. С. 203–206. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.56.38>
9. Тещук В. Й., Тещук В. В., Руських О. О. Післятравматичні стресові розлади у військовослужбовців – учасників АТО/ООС. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 34. С. 123–130.
10. Шевчук О., Клименко Ю. Роль особистості соціального працівника в ефективній взаємодії з клієнтом. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. (6), 50–55. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.8>

REFERENCES:

1. Butylina, O., & Yevdokymova, I. (2023). Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z viiskovymy ta osobamy, yaki postrazhdaly vnaslidok viiny [Training of social workers to work with military personnel and persons affected by the war]. *“Aktualni doslidzhennia v sotsialnii sferi” : materialy dvadtsiat druhoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – “Current research in the social sphere”: materials of the twenty-second international scientific and practical conference* (pp. 144–146) Odessa: FOP Bondarenko M. O. [in Ukrainian].

2. Butylina, O., & Yevdokymova, I. (2021). Dyferentsiiovanyi pidkhid do roboty z personalom sotsialnykh sluzhb [Differentiated approach to work with social agencies personnel] *Perspektyvy. Sotsialno-politychnyi zhurnal – PERSPECTIVES. Socio-political journal*, 4, 188–194 [in Ukrainian].
3. Kisarchuk, Z. H., Omelchenko, Ya. M., & Lazo, S. H. P. (2020). Tekhnologii psykhoterapevtychnoi dopomohy post-razhdalym u podolanni proiaviv posttraumatychnoho stresovoho rozladu [Technologies of psychotherapeutic assistance to victims in overcoming manifestations of post-traumatic stress disorder]. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo». [in Ukrainian].
4. Koshyrets, V. V., & Shkarlatiuk, K. I. (2020). Osoblyvosti orhanizatsii osobystisnoho prostoru viiskovosluzhbovt-siv z oznakamy PTSR [Peculiarities of Personality Space Organization of Servicemen with PTSD Signs]. *Psykhologichni perspektyvy – Psychological Prospects Journal*, 36, 124–143 [in Ukrainian].
5. Moldovanov, A. (2024). Sutnist ta struktura fasylytatsiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka [The essence and structure of the facilitation competence of a social worker] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: «Pedagogika. Sotsialna robota» – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*, 1 (54), 133–136 [in Ukrainian].
6. Potribna dopomoha ta rehabilitatsiia: skilky veteraniv v Ukraini [Need help and rehabilitation: how many veterans in Ukraine] Retrieved from https://24tv.ua/skilki-veteraniv-ukrayini-minveteraniv-nazvalo-tsifru_n2378026 [in Ukrainian].
7. Stoliaryk, O., & Semigina, T. (2023). «Pro vas zabudut, yak pro afhantsiv...»: otsinky systemy sotsialnoi pidtrymky veteraniv rosiisko-ukrainskoi viiny [“You will be forgotten like the afghan veterans”: assessing the social support system for the russian-ukrainian war veterans] *Social Work and Education*, Vol. 10, No 4, 503–520 [in Ukrainian].
8. Tverdokhlib, N.H. (2023). Formuvannya stresostiikosti viiskovosluzhbovt-siv pid chas profilaktyky y likuvannya posttraumatychnoho stresovoho rozladu (PTSR) [Features of the formation stress resistance of military personnel during the prevention and treatment of post-traumatic stress disorder (PTSD)] *Habitus*, 56, 203–206 [in Ukrainian].
9. Teshchuk, V. Y., Teshchuk, V. V., & Ruskykh, O. O. (2021). Pislitratmatychni stresovi rozlady u viiskovosluzhbovt-siv – uchasnykiv ATO/OOS. [Post-traumatic stress disorder in military personnel – participants in the ATO/JFO] *Naukovi zapysky Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific notes of the International Humanitarian University*. Odesa : Vydavnychi dim «Helvetyka», 34, 123–130 [in Ukrainian].
10. Shevchuk, O., & Klymenko, Yu. (2023). Rol osobystosti sotsialnoho pratsivnyka v efektyvni vziaiemodii z klientom [The role of the social worker's personality in effective interaction with the client]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 50–55 [in Ukrainian].